

16 Het laatste woord

In de rubriek 'Het laatste woord' praten mensen over de laatste levensfase. Daaronder staat wekelijks een necrologie van een niet per se bekende persoon.

Probeer verdriet in stukjes te knippen

Ooit ging het meestal zo. Iemand overleed. Een begrafenisondernemer kwam aan huis om praktische zaken te regelen: de kist, de kaarten, de koffietafel na de plechtigheid. Dominee of pastoor stond altijd klaar voor de geestelijke bijstand, de spirituele rituelen. Hoefde niemand over na te denken.

En nu. Keuzestress. 'Doodgravers' heten uitvaartleiders, ze hebben zich ontwikkeld tot 'funerair ondernemers', die alles naar wens en op maat kunnen leveren. Zij kennen de branche van professionele sprekers en zangers, horeca-arrangementen, fotografen en filmers die van een uitvaart een warme en persoonlijke ervaring voor de nabestaanden kunnen maken.

Hebben zij dominee en pastoor uit de markt gedrukt? Deels wel. In een ontkerkelijkt samenleving staan zij niet meer als vanzelfsprekend aan de groeve.

Tegelijk: elke verandering schept kansen, ook voor pastoren. Annegien Ochtman-de Boer (57) is opgeleid als remonstrants dominee. Sinds 1982 heeft zij als predikant gewerkt in Dordrecht en Naarden/Bussum, met tussenpozen, om tijd vrij te maken voor haar gezin met opgroeiende kinderen.

Sinds 2006 heeft Annegien Ochtman een eigen praktijk, waarvoor ze de naam *Ritualiter* heeft bedacht. Ze begeleidt en leidt rituelen bij grote gebeurtenissen in de persoonlijke levenssfeer – geboorte, huwelijk en dood.

Wat maakt dat mensen u, als 'zpp'er' inschakelen, in plaats van een voorganger die aan een kerk is verbonden?

„Het begrip gemeenschap is veranderd in de samenleving. Vroeger leefden de meeste mensen in een hecht verband van parochie of kerkelijke gemeente. Nu vormen mensen veel meer hun eigen groepen, met vrienden en contacten uit diverse fasen in hun leven: uit hun schooltijd, studietijd, verschillende plekken waar ze wonen, verschillende banen. Minder mensen hebben een band met één geloofsrichting, één kerkgenootschap.”

En dus ...?

„... komen ze niet meer zo makkelijk over de drempel van de kerk.

Annegien Ochtman: „Kaarsen ontsteken, één voor één een roos bij de kist neerleggen – het zijn manieren om verdriet te delen.”

Sluit de kist met elkaar, draag de kist als familie zelf het huis uit

Terwijl ze aan een huwelijk of uitvaart toch iets overstijgends, enige diepgang willen toevoegen. Ze zoeken de meerwaarde van spiritualiteit. Ik voorzie in die behoefte.”

Iets overstijgends?

„Ja, uittillen boven het puur persoonlijke, het individuele. Bij een uitvaart spreken nu meestal familieleden, vrienden, collega's: herinneringen, vaak anekdotisch. Dat is enerzijds mooi, maar het kan anderzijds ook een beetje oppervlakkig en willekeurig overkomen. Ik zoek de verbinding in die losse verhalen. Vanuit welke inspiratie heeft iemand geleefd? Waaruit kunnen zijn nabestaanden troost putten?”

De hand van God? Eeuwig leven?

„Ik reken het tot mijn taak de juiste toon en taal te vinden, die past bij het gezelschap waarvoor ik spreek. In de traditie van de kerk zou ik afsluiten met: 'De Eeuwige zegene u en behoede u'. Maar in een gezelschap van niet-gelovigen wordt die taal niet altijd begrepen. Daardoor verlies ik misschien de aandacht van mijn gehoor. Dan ontstaat er geen gevoel van saamhorigheid, van elkaar begrijpen en tot steun zijn.”

Wat zegt u in plaats daarvan?

„Dan kies ik woorden als 'Moge licht u omgeven', dan spreek ik 'over de bron van ons bestaan, waaruit wij kracht kunnen putten'.”

Hoe komt u er achter wat de juiste toon en taal voor een bepaalde uitvaart is?

„Als ik daarvoor word benaderd, zeg ik meestal: om te beginnen wil ik een afspraak maken om drie uur ongestoord te kunnen praten met de meest nabijge nabestaanden. Mobile telefoons uit, geen bezoek tussendoor, echt de tijd voor elkaar nemen, vertellen, luisteren. Ook voor de familie is dat belangrijk – bijna een vorm van therapie. Zo krijg ik een beeld van wie de overledene was en welke uitvaart bij de situatie past.”

U kent de overledene niet?

„Ongeveer de helft van hen heb ik eerder wel ontmoet en gesproken. Zowel voor de familie als mijzelf is dat het prettigst – dat ik als het ware een stukje kan meelopen in die laatste fase van iemands leven en de da-

gen van het afscheid. Zo ontstaat een band.”

Zonder band is het moeilijker?

„Ik doe dit werk al tamelijk lang. Ik neem ook mijn ervaring en eigen levenservaring mee. Mensen die net een dierbare hebben verloren, kunnen meestal wel wat steun en advies gebruiken.”

Wat is uw belangrijkste advies?

„Als het enigszins kan, zeg ik: maak van de uitvaart zelf en de dagen ervoor een onvergetelijke herinnering. Probeer verdriet in stukjes te knippen. Sta bewust stil bij verschillende momenten. Laat de overledene nog een tijdje in bed liggen, niet meteen in een kist en weg. Ga in een kring rondom hem of haar staan en benoem één voor één je gedachten en gevoelens. Sluit de kist met elkaar. Draag de kist als familie zelf het huis uit.

„Ook kleinere rituelen kunnen helpen bij verwerking en rouw. Het zijn verschillende manieren en momenten van afscheid nemen, waarbij het besef dat iemand overleden is geleidelijk kan doordringen.”

Ziet u dat als uw opdracht: helpen bij verwerking en rouw?

„Ook dat is deel van een maatschappelijke ontwikkeling. In het verleden speelden godsbeeld en religieuze taal de hoofdrol bij omgang met de dood. Daarop richtte dominee of pastoor vrijwel alle aandacht. Wie nu zonder dat perspectief leeft, heeft andere krachtbronnen nodig om de dood te accepteren: van dierbaren en uiteindelijk van zichzelf. Die bronnen zijn te vinden in écht contact maken met elkaar, 'er zijn voor de ander' en dan woorden uitwisselen die steun en troost bieden.”

Zoals?

„Gedichten van Kafavis, Hans Andreus, Vasalis, de troostbrief van Augustinus, teksten van Khalil Gibran – de hele wereldliteratuur staat ons ter beschikking om die woorden te vinden, of ik formuleer ze zelf. Iedere situatie is anders, elk afscheid verdient z'n eigen toon en taal.”

Tekst GIJSBERT VAN ES

Reacties: laatstewoord@nrc.nl
Twitter: #hetlaatstewoord

OVERLEDEN

Tante Trein, maar o wee als je haar zo noemde

Marie-Anne Asselberghs (1919-2013) verzamelde haar leven lang treinen.

Het is zijn allereerste dag als directeur van het Spoorwegmuseum in Utrecht, als een grote vrouw met een markante kop zijn kantoor binnen stapt. Schotse rok, zwart jasje, stevige knot fier op het hoofd. Paul van Vlijmen herinnert het zich nog goed. Mejuffrouw Marie-Anne Asselberghs kijkt hem streng aan. „Zo. Een kunsthistoricus.” Van Vlijmen heeft meteen iets uit te leggen. „Ze was een echte powervrouw. Ik ben altijd een beetje bang voor haar geweest. Ze dwong zoveel respect af, dat ik bij elke beslissing vreesde voor haar afwijzing.”

Asselberghs had dan ook wat te verdedigen. Familie-eer stond op het spel. Ze was van 1937 tot 1984 conservator en directeur van het Spoorwegmuseum, als opvolgster van haar vader Henri. Samen hebben ze de collectie eigenhandig opgebouwd. Een fanatiek verzameldier, dat was ze. Het ene na het andere unieke stuk kwam het museum binnen. Een theeservies van een locomotief, dat voortbewoog over een brandertje. Spotprenten over treinen uit Franse en Belgische tijdschriften die ze eigenhandig uitknipte. Kopjes. Kannen. Schilderijen. Alles even bijzonder. Na de Tweede Wereldoorlog dwong ze bij de directie van de Nederlandse Spoorwegen af dat het museum een nieuw pand kreeg, met eigen station. Station Maliebaan, hartje Utrecht. Nog altijd rijdt er de

speciale trein voor bezoekers van het centraal station naar het museum.

Het leverde mejuffrouw Asselberghs in de treinwereld enorme status op. Mejuffrouw, want mevrouw, daar wilde ze absoluut niet mee aangesproken worden. Mocht iemand het bovendien in het hoofd halen haar te tutoyeren, dan waren gefronste wenkbrauwen het antwoord. Ze werd Tante Trein genoemd, maar alleen achter haar rug om. Van Vlijmen: „Dat durfde echt niemand in haar bijzijn te zeggen.”

Berthe Recerveur was bibliothecaresse onder mejuffrouw Asselberghs en had als een van de weinige personeelsleden een persoonlijke band met haar. Al bleef het ook voor haar 'mejuffrouw'. Recerveur: „Ze hield van haar bibliotheek. Als ik een vraag had, kon ik die altijd bij haar

kwijt. Als antwoord ging dan een wereld aan verhalen voor me open. Ze wist van elk boek precies waar het vandaan kwam en hoe ze zich voelde op de dag dat ze het kreeg. Het was geweldig om naar haar te luisteren.”

Haar leven lang zorgde mejuffrouw Asselberghs voor haar zieke zusje. Ze woonden bij elkaar in huis. Een woning die sinds de jaren dertig niets was veranderd. Bakelieten lichtschakelaars, versleten, zware meubels. Het huidige Spoorwegmuseum, dat was haar ook véél te frivol. Rondleidingen voor een breed publiek, kinderspeurtochten. „Een speeltuin”, heeft ze het wel eens genoemd. Mejuffrouw Asselberghs overleed op 15 januari in Utrecht, vlakbij haar museum.

ENZO VAN STEENBERGEN

Marie-Anne Asselberghs